

Velká Matka a Attis na proklínacích tabulkách: Role orientálních božstev v antické magii a náboženství

ALEŠ CHALUPA*

V roce 1999 byl během stavebních prací v centru německé Mohuče (starověké Mogontiacum v bývalé římské provincii Germania Superior) objeven spojený chrám egyptské bohyně Ísidy Panthey a fryžské bohyně Velké Matky.¹ Chrám byl vybudován císařskou propuštěnkyní jménem Claudia Icmas a císařským otrokem Vitulem.² Díky jednomu z dedikačních nápisů můžeme jeho stavbu datovat do období vlády císaře Vespasiana (69-79 n. l.).³ Vzhledem k sociálnímu statusu obou mecenášů se lze domnívat, že stavba byla povolena císařským dvorem a těšila se tak přízni římských autorit, čemuž by nasvědčovala rovněž skutečnost, že cihly, které byly ke stavbě chrámu použity, nesly značku čtrnácté římské legie, jejíž tábor se nacházel v bezprostřední blízkosti.

Objev lze označit za významný z mnoha hledisek. Pro archeology je cenným zdrojem informací především nález velkého množství obětních depositů, které byly v důsledku pozdějších stavebních úprav překryty vrst-

* Tento text vznikl s podporou grantu Grantové agentury České republiky GP401/09/P267 „Antické mysterijní kultury a jejich působení v náboženském světě římského císařství: vlivy, interakce a konflikty“ (doba řešení 2009-2011) a grantu děkana FF MU MUNI/21/CHA/2011 „Vznik a vývoj konceptu magie v římském světě“ (doba řešení 2011). – V textu jsou použity následující zkratky: AE = *L'Année Épigraphique*; EPRO = *Études préliminaires aux religions orientales*; RGRW = *Religions in the Graeco-Roman World*.

1 Ohledně průběhu vykopávek a archeologické situace viz Marion Witteyer, „Verborgene Wünsche: Befunde antiken Schadenzaubers aus Mogontiacum-Mainz“, in: Kai Brodersen – Amina Kropp (eds.), *Fluchtafeln: Neue Deutungen zum Antiken Schadenzauber*, Frankfurt am Main: Verlag Antike 2004, 41-50; ead., „Curse-Tablets and Voodoo-Dolls from Mainz: Archaeological Evidence for Magical Practice in the Sanctuary of Isis and Magna Mater“, *Revista internacional de investigación sobre magia y astrología antiguas* 5, 2005, 105-124; Jürgen Blänsdorf, „The Defixiones from the Sanctuary of Isis and Mater Magna in Mainz“, in: Richard L. Gordon – Francisco Marco Simón (eds.), *Magical Practice in the Latin West: Papers from the International Conference held at the University of Zaragoza, 30 Sept. – 1 Oct. 2005*, (RGRW 168), Leiden: E. J. Brill 2010, 141-189: 141-146.

2 AE 2004, č. 1015.

3 AE 2004, č. 1014.

vou suti, a tím pádem i uchovány v neporušené podobě. Datace stavby chrámu do druhé poloviny 1. století n. l. pak poněkud mění náš náhled na dobu a okolnosti pronikání tzv. orientálních kultů do oblasti hraničních provincií kolem řeky Rýna. Doposud se soudilo, že se v těchto místech objevují až přibližně o padesát let později,⁴ a tento názor velmi dobře korespondoval s rozšířenou představou mnoha badatelů, že i v samotném Římě byl ještě v průběhu 1. století n. l. kult Ísidy pokládán za marginální a sporadicky potlačovaný senátními a císařskými zásahy.⁵ Za problematický byl pokládán rovněž kult Velké Matky a Attida, i když z jiných důvodů. Samotná bohyně byla do Říma oficiálně uvedena již v roce 204 př. n. l.,⁶ některé aspekty jejího kultu však měly být podrobeny přísné kontrole římských úřadů a vyhrazeny pouze pro její kněžstvo fryžského původu.⁷ V neposlední řadě pak bylo v prostoru chrámu obou bohyň nalezeno (prozatím) osmnáct olovených „proklínacích tabulek“ (lat. *defixio*, pl. *defixiones*),⁸ které lze typologicky zařadit mezi „prosby za zadostiučinění“: motivem k jejich uložení byla touha potrestat krádež či jiné bezpráví spáchané na osobě, která jejich pořízení iniciovala.⁹ Proklínací tabulky z Mohuče

4 Viz Laurent Bricault, *Atlas de la diffusion des cultes isiaques (IVe s. av. J.-C. – IVe s. apr. J.-C.)*, Paris: Diffusion de Boccard 2001, 112-117.

5 Ohledně procesu přijímání bohyně Ísis a příbuzných egyptských božstev v Římě viz Sarolta A. Takács, *Isis and Sarapis in the Roman World*, (RGRW 124), Leiden: E. J. Brill 1995, 27-127.

6 O okolnostech jejího přijetí viz např. Erich Gruen, *Studies in Greek Culture and Roman Policy*, (Cincinnati Classical Studies n.s. 7), Leiden: E. J. Brill 1990, 5-33; Lynn E. Roller, *In Search of God the Mother: The Cult of Anatolian Cybele*, Berkeley – Los Angeles: University of California Press 1998, 263-285; Paul J. Burton, „The Summoning of the Magna Mater to Rome (205 BC)“, *Historia: Zeitschrift für alte Geschichte* 45, 1996, 36-63.

7 Viz např. Henri Graillot, *Le culte de Cybèle, mère des dieux, à Rome et dans l'empire romain*, Paris: Fontemoing 1912, 70-78; Franz Cumont, *Les religions orientales dans le paganisme romain*, Paris: Geuthner 1929, 48-50; Garth Thomas, „Magna Mater and Attis“, in: Hildegart Temporini – Wolfgang Haase (eds.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II.17.3*, Berlin – New York: Walter de Gruyter 1984, 1500-1555: 1503-1504; Mary Beard, „The Roman and the Foreign: The Cult of the ‚Great Mother‘ in Imperial Rome“, in: Nicholas Thomas – Caroline Humphrey (eds.), *Shamanism, History, and the State*, Ann Arbor, MI: University of Michigan Press 1994, 164-190: 176.

8 J. Blänsdorf, „The Defixiones...“, 166-188.

9 Ohledně užívání proklínacích tabulek v období antiky obecně viz Christopher A. Faraone, „The Agonistic Context of Early Greek Binding Spells“, in: Christopher A. Faraone – Dirk Obbink (eds.), *Magika Hiera*, Oxford: Oxford University Press 1991, 3-32; John G. Gager (ed.), *Curse Tablets and Binding Spells from the Ancient World*, Oxford: Oxford University Press 1992; Fritz Graf, *Magic in the Ancient World*, Cambridge, MA: Harvard University Press 1997, 118-174; Daniel Ogden, „Binding Spells: Curse Tablets and Voodoo Dolls in the Greek and Roman Worlds“, in: Bengt Ankarloo – Stuart Clark (eds.), *Witchcraft and Magic in Europe II: Ancient Greece and Rome*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press 2001, 1-90; Derek Collins, *Magic in the*

jsou pozoruhodné a výjimečné především tím, že se na nich jako vzývané božstvo objevuje Velká Matka (což není doloženo z žádné jiné lokality). Spolu s ní je na některých tabulkách vzýván také její božský paredros Attis, pro což již existují dvě izolované paralely,¹⁰ tabulky z Mohuče však v tomto směru naše informace podstatným způsobem rozšiřují.

Samotný nález proklínacích tabulek v chrámu, který se nacházel v centru veřejného života starověkého Mogontiaca, představuje cenný příspěvek k probíhajícím diskuzím ohledně vzájemného vztahu náboženství a magie v antickém světě.¹¹ Spíše než tomuto tématu se však v tomto článku hodlám věnovat stručnému vyhodnocení obsahu vybraných mohučských proklínacích tabulek, které Velkou Matku a Attida zmiňují, a v rámci rozboru jejich jazyka a motivů krátce shrnout několik zajímavých poznatků, které na jejich základě můžeme o roli těchto orientálních božstev v náboženství a magii doby římského císařství učinit.

Překlad vybraných tabulek¹²

Proklínací tabulky objevené v chrámu Velké Matky a Ísidy Panthey mají formu olověných plátků, z nichž většina byla po vyrytí textu srolována

Ancient Greek World, Malden, MA – Oxford: Blackwell 2008, 64-103 atd. Ohledně proseb za zadostiučinění viz níže.

- 10 Jde o tabulky č. 5 (z portugalského Setúbalu) a č. 6 (z německé Groß-Gerau poblíž Mohuče), text a překlad viz níže.
- 11 Z bohaté literatury zabývající se tímto tématem je možné zmínit například Jonathan Z. Smith, „Trading Places“, in: Marvin Meyer – Paul Mirecki (eds.), *Ancient Magic and Ritual Power*, (RGRW 129), Leiden: E. J. Brill 1995, 13-27; Richard L. Gordon, „Imagining Greek and Roman Magic“, in: Bengt Ankarloo – Stuart Clark (eds.), *Witchcraft and Magic in Europe II: Ancient Greece and Rome*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press 2001, 159-275. Srov. též Aleš Chalupa, „Venenum, nebo venenum? Tacitus, magie a větrné mlýny Dona Quijota: Několik poznámek k metodologii studia antické magie“, *Religio: Revue pro religionistiku* 14, 2006, 101-118. – Nové teoretické zpracování rozdílu mezi náboženstvím a magií, tentokrát z kognitivní perspektivy, představují např. Jesper Sørensen, „The Morphology and Function of Magic‘ Revisited“, in: Ilkka Pyysiäinen – Veikko Anttonen (eds.), *Current Approaches in the Cognitive Science of Religion*, London – New York: Continuum 2002, 177-202; id., *A Cognitive Theory of Magic*, Walnut Creek: AltaMira Press 2007; Ilkka Pyysiäinen, „A New Theory of Magic“, in: id., *Magic, Miracles, and Religion*, Walnut Creek: AltaMira Press 2004, 90-112.
- 12 Při přepisu textů na vybraných proklínacích tabulkách uvedených níže jsou použity následující epigrafické značky: / = oddělení jednotlivých řádků; () = doplnění nebo vyjasnění textu; [] = rekonstruovaný text; < > = písmena nebo slova vynechaná písařem omylem; { } = nadbytečná písmena nebo písmena přidaná písařem omylem. Nečitelná písmena a lakuny jsou vyznačeny s pomocí ... (z praktických důvodů bez naznačení počtu chybějících písmen). Text psaný malými písmeny v kurzívě je na tabulkách psán starou římskou kurzívou, text psaný kapitálkami majuskulí.

a/nebo přeložena. Jejich rozměry se pohybují od 2,5 × 4,5 až po 12 × 26 cm. Některé z tabulek tedy nesou poměrně rozsáhlé texty. Ty jsou psány buďto majuskulí, nebo starou římskou kurzívou stylem, který není v epigrafickém materiálu doložen v době po první čtvrtině 2. století n. l. Tabulky nenesou žádné známky standardizace nebo složitě obrazce, které jsou tolik typické pro pozdější latinské exempláře,¹³ a jsou psány odlišnými rukopisy. Jazyk tabulek je barvitý a vyznačuje se četnými idiosynkraziemi. S největší pravděpodobností byly tedy texty pořízeny přímo osobami, které jejich uložení iniciovaly,¹⁴ a nikoli profesionálními proklínáči, jak je tomu na jiných místech a v pozdějších obdobích.¹⁵

1. Proklínací tabulka z Mohuče¹⁶

Lící strana:

Bone sancte Atthis Tyran/ne, adsi(s), aduenias Libera/li iratus. Per omnia te rogo,/ domine, per tuum Castorem,/ ^[5] Pollucem, per cistas penetra/les, des ei malam mentem,/ malum exitum, quamdius/ vita vixerit, ut omni corpore videat se emori prae/ ^[10] ter oculos

Rubová strana:

neque se possit redimere / nulla pecunia nullaque re / neq(ue) abs te neque ab ullo deo / nisi ut exitum malum./ ^[15] Hoc praesta, rogo te per ma/estatem tuam.

Dobrý svatý Attide, vládče, pomoz mi, přijď k Liberalovi v hněvu. Pro všechno Tě prosím, pane, při Tvém Castorovi a Pollukovi, při koších (ukrytých) v nitru svatyně,¹⁷ dej mu zlou mysl, zlou smrt, jak dlouho jen bude žít, ať po celém svém těle vidí se zmírat, kromě svých očí, a ať se nemůže u Tebe či jiného boha vykoupit ani žádnými penězi ani ničím jiným, ledaže zhyne bídnou smrtí. To mi splň, prosím Tě, při vznešenosti Tvé.

13 Viz např. J. G. Gager (ed.), *Curse Tablets...*, č. 13, 14.

14 J. Blänsdorf, „The Defixiones...“, 146-147.

15 Vysoká míra standardizace je patrná třeba v případech proklínacích tabulek nalezených v chrámu bohyně Sulis Minervy v anglickém Bath. Viz Roger S. O. Tomlin, „The Curse Tablets“, in: Barry W. Cunliffe et al. (eds.), *The Temple of Sulis Minerva at Bath II: The Finds from the Sacred Spring*, Oxford: Oxford University Committee for Archaeology 1988, 59-277.

16 J. Blänsdorf, „The Defixiones...“, č. 2 = AE 2004, č. 1026.

17 Tedy v chrámu Velké Matky, neboť Attidovi nebyly budovány samostatné chrámy.

2. Proklínací tabulka z Mohuče¹⁸

Lící strana:

TIBERIVS CLAVDIVS ADIVTOR: / IN MEGARO EVM ROGO TE
M<A>/T<E>R MAGNA, MEGARO TVO RE/CIPIAS. ET ATTIS DO-
MINE, TE / ^[5] PRECOR, UT HV(N)C (H)OSTIAM ACCEP/TVM (H)A-
BIATIS, ET QVIT AGET AGI/NAT, SAL ET AQVA ILLI FIAT. ITA TV /
FACIAS, DOMNA, IT QVID COR EOCONORA/ C(A?)EDAT.

Rubová strana:

^[10] *Devotum defictum / illum menbra / medullas, AA (?) / nullum ali-
ud sit, / Attis, Mater Magn<a>.*

Tiberius Claudius Adiutor, na svém oltáři jej, prosím Tě, Velká Matko, přijmi, na svém oltáři.¹⁹ A pane Attide, Tebe prosím, abys jej přijal jako obětinu,²⁰ a vše, co činí a oč usiluje, ať se mu stane solí a vodou. A čiň to, Paní, co ať tne do jeho srdce a jater. Proklatého a přibitého, v údech, do morku (kosti) – ať nic jiného není – Attide, Velká Matko.

3. Proklínací destička z Mohuče²¹

*Quisquis dolum malum adm[isit...], hac pecun[i]a [...nec]/ ille melior
et nos det[er]iores sumus [...]/ Mater deum, tu persequeris per terras, per
[maria, per locos]/ ar(i)dos et unidos, per benedictum tuum et
o[mnes...qui]/^[5] pecunia dolum malum adhibet, ut tu perse[quaris...Quo-
modo]/ galli se secant et praecidunt uir[i]lia sua, sic il[le...] R S Q / in-
tercidat MELORE pec[tus (?) ...] BISIDIS [ne]que se admisisse/ nec[...] /
hostiis si[n]atis nequis t[...] neque SUT . TIS neque auro neque / argento
neque ille solui [re]fici redimi possit. Quomodo galli, / ^[10] bellonari, ma-
gal[i] sibi sanguin[em] feruentem fundunt, frigid[us] / ad terram venit, sic
et [...] CIA, copia, cogitatum, mentes. [Quem-] / admodum de eis
gallo[r]u[m, ma]galorum, bellon[ariorum...] / spectat, qui de ea pecunia*

18 J. Blänsdorf, „The Defixiones...“, č. 8 = AE 2005, č. 1125.

19 *Sic*. Latinizovaná forma řeckého slova *megaron* zde s největší pravděpodobností označuje oltář užívaný k provádění obětí podsvětním božstvům (ve formě jámy vyhloubené v zemi). Druhým možným významem, ve kterém by mohlo být toto slovo použito, je „chrám“.

20 Daná pasáž umožňuje dvě interpretace. V prvním případě je obětinou myšlen Tiberius Claudius Adiutor. Ve druhém případě by se jednalo o jinou obětinu, patrně zvířecí, která provázela pořízení tabulky a „aktivaci“ prosby za zadostiučinění. Překlad daného místa by v tomto případě zněl „přijmi tuto obětinu“.

21 J. Blänsdorf, „The Defixiones...“, č. 16 = AE 2005, č. 1123.

dolum malum [exhibit...]/ exitum spectent, et a[d qu]em modum sal in [aqua liques-]/^[15] scet, sic et illi membra m[ed]ullae extabescant. Cr[uc]ietur / et dicat se admissise ne[fa]s. D[e]mando tibi rel[igione,] / ut me uotis condemnes et ut laetus libens ea tibi referam, / si de eo exitum malum feceris.

Kdokoli spáchal zlý úskok, nemá se kvůli těm penězům lépe ani my hůře. Matko bohů, Ty, jež pronásleduješ (své nepřátele) po zemi i po moři, na suchu i na vodě, po místech, kde se nachází tvůj požehnaný [tj. Attis],²² a všechny ... a toho, kdo spáchal zlý úskok (týkající se) těch peněz, abys jej pronásledovala. Tak jako se gallové sekají a odřezávají si přirození, tak ať se řízne do prsou (?) ... a když nepřizná, že čin spáchal ... nenech jej vysvobodit se obětinami ... ať se nemůže vysvobodit, zachránit, vykoupit ani zlatem ani stříbrem. Tak jako gallové, kněží bohyně Bellony a *magalové*²³ prolévají svou teplou krev, která na zem skapává chladná, ať jeho ... schopnosti, rozum a rozvaha ... stejně tak ... gallů, *magalů* a kněží bohyně Bellony ... hledí na osobu, která spáchala zlý podvod s těmi penězi ... ať vidí jeho smrt ... a stejně jak se sůl rozpouští ve vodě, tak ať se jeho údy a morek rozloží. Ať je mučen a ať přizná svůj hanebný čin. To Ti svěčuji obřadně, odsud mě k vyplnění slibu a já se Ti rád a ochotně odměním, když jej necháš zhynout hroznou smrtí.

4. Proklínací tabulka z Mohuče²⁴

Lícni strana:

Quintum in hac tabula depono auersum / se suisque rationibus vitaeque male consum/mantem. Ita uti galli bellonarive absciderunt concide/runtve se, sic illi abscissa sit fides fama facultas. Nec illi /^[5] in numero hominum sunt, neque ille sit. Quomodi et ille / mihi fraudem fecit, sic illi, sancta Mater Magn<a>, et relegis / cu[n]cta. ita uti arbor siccabit se in sancto, sic illi siccet / fama fides fortuna facultas. tibi commendo, Att{i}hi d(o)mine, / ut me uindices ab eo, ut intra annum uertente[m]exitum /^[10] illius uilem malum.

22 Tedy po podsvětí.

23 Výraz *magali*, jenž je znám pouze z této tabulky, patrně rovněž označuje některé z kněží ve službách Velké Matky nebo jiné bohyně, kteří se vyznačovali stejným typem extatické praxe a sebezraňování.

24 J. Blänsdorf, „The Defixiones...“, č. 18 = AE 2005, č. 1126.

Rubová strana:

ponit nom(en) huius mari/tabus si agatur ulla / res utilis, sic ille nobis / utilis sit suo corpore./^[15] *sacrari horr<e>bis.*

Na této destičce proklínám Quinta, který se obrátil proti sobě a svému rozumu a vede svůj život ke špatnému konci. Tak jako se gallové nebo kněží bohyně Bellony vykastrovali a pořezali, tak ať jsou jeho dobré jméno, pověst a schopnost spravovat své věci od něj odřaty. Tak jako oni nejsou počítáni mezi muže a ženy,²⁵ ať ani on není počítán. Tak jak mě podvedl, tak můžeš i Ty, svatá Velká Matko, a vše mu můžeš vzít. Tak jako strom bude usychat v chrámu,²⁶ tak ať uhynie jeho pověst, dobré jméno, štěstí a schopnost spravovat své věci. Tobě jej vkládám do rukou, Attide pane, aby ses na něm za mě pomstil, až se rok s rokem sejde, aby zakusil bídnou mrzkou smrt. Napiše jméno této osoby Manželkám.²⁷ Pokud má být cokoli užitečného učiněno, ať je nám užitečný svým tělem. Děs se, že jsi byl prokletý.

5. Proklínací tabulka ze Setúbalu (Portugalsko)²⁸

Lícní strana:

Domine megare / invicte, tu qui Attidis / corpus accepisti, accipias corpus eius qui meas sarcinas /^[5] *supstulit, qui me compilavit / de domo Hispani illius. Corpus / tibi et anima(m) do dono ut meas / res invenia(m). Tunc tibi (h)ostia(m)*

Rubová strana

quadripede(m), do(mi)ne Attis, voveo, /^[10] *si eu(m) fure(m) invenero. Dom(i)ne / Attis, te rogo per tu(u)m Nocturnum / ut me quam primu(m) compote(m) facias.*

25 Autor textu zde naráží na ambivalentní postavení *galloi* z pohledu římského práva, kde nebyli pokládáni ani za muže, ani za ženy. Viz Maarten J. Vermaseren. *Cybele and Attis: The Myth and the Cult*, London: Hudson & Thames 1977, 96-97.

26 Odkaz na Attidův svátek *arbor intrat*. Viz níže.

27 Tj. dvojici bohyní uctívaných v oblasti Germánie, které byly ztotožňovány s rozličnými řeckořímskými bohyněmi a navazovaly na předřímskou náboženskou tradici.

28 První publikace nálezů této tabulky José d'Encarnação – João C. L. Farina, „O santuário romano e a *defixio* de Alcaser do Sal“, in: J. Cardim Riberio (ed.), *Religiões de Lusitânia: Loquuntur saxa*, Lisboa: Museu Nacional de Arqueologia 2002, 259-267 = *AE* 2001, č. 1135.

Neporazitelný pane mohly,²⁹ Ty, který jsi přijal tělo Attidovo, přijmi tělo toho, kdo mi ukradl má zavazadla, kdo mě okradl, z domu toho Španěla.³⁰ Tělo a jeho duši Ti dávám darem, abych našel své věci. Tehdy Ti, pane Attide, slibuji čtyřnohou obětinu, když toho zloděje najdu. Pane Attide, Tebe prosím, prostřednictvím tvého Nocturna, abys mě co nejdříve učinil schopným (vyplnit tento slib).

6. Proklínací tabulka z Groß-Gerau (Německo)³¹

Lícni strana (strana A)

Deum Maxsime Atthis Tyranne / totumque Duodeca Theum, comme/ndo deabus iniurium fas ut me vindic/(e)tis a Priscil(l)a Caranti quae nuberi er(r)a-/ [5] vit. Pe[r] Matrem Deum vestrae {ut} / [v]indicate sacra pater[na]³² / P[ri]scil(l)[a]/ pere[at]

Rubová strana (strana B)

Per Matrem Deum intra dies C(?) cito, / vindicate numen vestrum magnum / a Priscilla quae detegit sacra, Pris/cillam (n)usqu(a)m numero, nu[p]-/ [5] sit gentem tremente Priscilla / quam / er(r)ante.

[A] Největší ze všech bohů, Attide, Pane a úplnosti dvanácti bohů, svěřuji bohyňím svůj nespravedlivý úděl, aby se za mě pomstily na Priscille, dceři Carantově, která učinila chybu, že se vdává. Pro svou Velkou Matku, pomstěte tajemství zděděné po otcích.³³ Priscilla ať zhyne. [B] Pro Velkou Matku, pomstěte se svou velkou božskou mocí, rychle, ve lhůtě sta dní, na Priscille, která odhalila mé tajemství. Priscilla je pro mě ničím, vzala si chudáka (?), stejně nadržena jako pomýlená (?).³⁴

29 Ohledně překladu tohoto místa viz Jaime Alvar, *Romanizing Oriental Gods: Myth, Salvation and Ethics in the Cults of Cybele, Isis and Mithras*, (RGRW 165), Leiden: E. J. Brill 2008, 67 a pozn. 130; Roger Tomlin, „Cursing a Thief in Iberia and Britain“, in: Richard L. Gordon – Francisco Marco Simón (eds.), *Magical Practice in the Latin West: Papers from the International Conference held at the University of Zaragoza, 30 Sept. – 1 Oct. 2005*, (RGRW 168), Leiden: E. J. Brill 2010, 245-273: 262.

30 Hispanus může být buďto označením národnosti, nebo i vlastním jménem vlastníka domu.

31 První publikace této tabulky viz Markus Scholz – Amina Kropp, „Priscilla die Verräterin: Eine Fluchtafel mit Rachegebet aus Groß-Gerau“, in: Kai Brodersen – Amina Kropp (eds.), *Fluchtafeln: Neue Deutungen zum Antiken Schandzauber*, Frankfurt am Main: Verlag Antike 2004, 33-40 = AE 2004, č. 1006a-b.

32 Nebo „[ni]“.

33 Nebo „posvátné obřady Paternovy“.

34 Překlad poslední věty je značně kontroverzní a přidržuji se zde překladu Markuse Scholze a Aminy Kroppové. Henk S. Versnel, „Prayers for Justice, East and West: New

Komentář a závěry

V roce 1991 představil holandský znalec antických náboženství Henk S. Versnel hypotézu, že některé z textů doložených na proklínacích tabulkách vykazují rysy, které je činí typologicky odlišnými od běžných kleteb zaměřených na neutralizaci protivníka či profesního konkurenta.³⁵ Navrhl je chápat jako zástupce specifické kategorie „proseby za zadostiučinění“, kterou později přesně definoval jako „prosby vznesené k bohu nebo bohům za účelem potrestání (většinou neznámé) osoby, která učinila autorovi [destičky] příkoří (krádeží, pomluvou, falešným obviněním nebo magickým útokem), často zahrnující dodatečnou žádost o odčinění škody, kterou autor utrpěl (např. tím, že [božstvo] přinutí zloděje navrátit zcizený předmět nebo se veřejně doznat ke svému činu)“.³⁶ Kromě tohoto základního vymezení se „prosby za zadostiučinění“ podle Versnela často (rozhodně však ne vždy) vyznačují rovněž několika dalšími rysy,³⁷ které jsou opět pro standardní proklínací destičky netypické: 1) zmiňují jméno pořizovatele; 2) specifikují příčinu, která k jejich pořízení vedla; 3) obsahují žádost o zproštění odpovědnosti za osud viníka; 4) zpravidla se neobrací na obvykle vzývaná chthonická božstva; 5) zmiňovaná božstva jsou oslovena vznešenými a lichotivými epitety; 6) užívají prosby a osobně laděné vzývání; 7) obsahují termíny vztahující se k trestu a spravedlnosti či nespravedlnosti.

Versnelův návrh byl vesměs pozitivně přijat specialisty na starověkou magii a „prosby za zadostiučinění“ začaly být pokládány za vhodnou a použitelnou heuristickou podkategorii proklínacích destiček dobře vystihující prostupnost hranic mezi magií a náboženstvím v antickém světě.³⁸ Nález poměrně značného množství nových exemplářů v německé Mohuči

Finds and Publications Since 1990“, in: Richard L. Gordon – Francisco Marco Simón (eds.), *Magical Practice in the Latin West: Papers from the International Conference held at the University of Zaragoza, 30 Sept. – 1 Oct. 2005*, (RGRW 168), Leiden: E. J. Brill 2010, 275-354: 302, ale pokládá správnost tohoto překladu za nepravděpodobnou.

35 Henk S. Versnel, „Beyond Cursing: The Appeal to Justice in Judicial Prayers“, in: Christoph A. Faraone – Dirk Obbink (eds.), *Magika Hiera*, Oxford: Oxford University Press 1991, 60-106.

36 H. S. Versnel, „Prayers for Justice...“, 278-279.

37 Viz H. S. Versnel, „Prayers for Justice...“, 279-280; srov. též id., „Beyond Cursing...“, 68.

38 Viz např. J. G. Gager (ed.), *Curse Tablets...*, 175-180; D. Ogden, „Binding Spells...“, 37-44; David R. Jordan, „New Greek Curse Tablets (1985-2000)“, *Greek, Roman and Byzantine Studies* 41, 2000, 5-46:5-6; Christopher A. Faraone – Brien Garnand – Carolina López-Ruiz, „Micah's Mother (*Judg.* 17:1-4) and a Curse from Carthage (*KAI* 89): Caananite Precedents for Greek and Latin Curses against Thieves?“, *Journal of Near Eastern Studies* 64, 2005, 161-186:162.

tak poskytuje cenný materiál k další diskuzi o smysluplnosti Versnelovy podkategorie. Po jejich vyhodnocení se zdá, že Versnelova hypotéza přežila další z empirických testů, neboť mohučské „prosby za zadostiučinění“ v zásadě souhlasí s Versnelovou definicí, byť naznačují možnost širší variability a vnitřní různorodosti jím navržené kategorie.³⁹ Mohučské „prosby za zadostiučinění“ například nikdy nezmiňují jméno pořizovatele, v některých případech neuvádí konkrétní důvod, proč byly pořízeny, a na některých z nich se objevují proleptické pasáže a barvitě analogie, které jsou charakteristické spíše pro standardní proklínací tabulky. Na straně druhé však zjevně reagují na utrpěné příkoří (ať již skutečné nebo domnělé), obrací se na Velkou Matku a Attida, kteří rozhodně nepatří k typickým chthonickým božstvům, užívají velmi vznešených epitet a zapsané prosby se neou ve velmi pokorném duchu.

První otázkou, která si zasluhuje bližší pozornost, je, z jakého důvodu se Velká Matka a Attis na mohučských tabulkách vůbec objevují. Tato božstva nejsou vzývána na proklínacích tabulkách v řecky hovořících oblastech a až do nedávna neexistovaly žádné indicie, že by Velká Matka nebo Attis byli pokládáni za božstva, na která se lidé obraceli s prosbami za zadostiučinění (nebo za účelem „zneškodnění“ protivníka). Jazyk a motivy, které se na proklínacích tabulkách objevují, naznačují, že důvodem, pro který mohly být prosby k Velké Matce a Attidovi pokládány za účinné, byl temný, ambivalentní a s podsvětním světem spojený charakter, kterým se tato božstva vyznačovala. Attis sám zemřel, ale byl částečně ponechán „naživu“ ve stavu připomínajícím hibernaci, díky přimluvě Velké Matky, se kterou spojil svůj osud.⁴⁰ Personifikace mohyly, ve které byl pohřben, je zřejmě vzývána na jedné z tabulek jako činitel, který má pohltnout tělo viníka: „Neporazitelný pane mohyly, Ty který jsi přijal tělo Attidovo, přijmi tělo toho...“ (*Domine megare invicte, tu qui Attidis corpus accepisti, accipias corpus eius...*).⁴¹ Stejně slovo – *megaron* – se objevuje rovněž na další z tabulek, tentokrát v souvislosti s Velkou Matkou, jako místo, kde má být přijata duše viníka.⁴² Na další z tabulek se objevuje přesvědčení, že Velká Matka pronásleduje své nepřátele „po zemi i po moři, na suchu i na vodě“⁴³ a rovněž v podsvětí, „po místech, kde se nachází [její] požehnaný

39 Sám Henk S. Versnel („Beyond Cursing...“, 67; id., „Prayers for Justice...“, 271) však vždy připouštěl a zdůrazňoval možnost existence přechodových typů.

40 V nejznámější a nejúplnější verzi mýtu dochované u Arnobia (*Adversus nationes* 5.7) vyprosí Velká Matka pro Attida, který zemřel pod piniovým stromem poté, co se sám v záchvatu šílenství vykastroval, na Diovi, že Attidovo tělo nikdy nepodlehne rozkladu, jeho vlasy a nehty stále porostou a jeho malíček se bude navěky pohybovat.

41 Viz výše, tab. 5, ř. 1-3.

42 Viz výše, tab. 2, ř. 1-4.

43 Viz výše, tab. 3, ř. 3-4.

[Attis]“.⁴⁴ Tabulky tedy povětšinou zdůrazňují jiný souhrn vlastností, než jaký je v případě kultu Velké Matky a Attida zdůrazňován ve veřejném kontextu. Tento ambivalentní a s podsvětím spojený aspekt naopak obvykle chybí v případě Ísidy, která možná právě z těchto důvodů nebyla pokládána za vhodné božstvo k uskutečnění pomsty na viníkovi.⁴⁵

S předchozí otázkou úzce souvisí druhá oblast, do níž mohučské proklínací tabulky vnáší nové světlo. Je jí diskuze o významu a postavení Attida v řeckořímském panteonu. Díky archeologickým nálezům jeho votivních sošek v chrámovém okrsku bohyně Velké Matky na Palatinu už dnes nelze pochybovat o přítomnosti tohoto božstva v Římě již od 2. století př. n. l.⁴⁶ Mnozí badatelé přesto nebyli doposud zcela přesvědčeni o tom, že Attis byl již v této rané fázi v Římě pokládán za božstvo a sehrával v kultu Velké Matky významnější roli.⁴⁷ Podle jejich názoru měl Attis nabýt důležitějšího postavení až za vlády antoninské císařské dynastie, kdy se Attidovo „zmrtvýchvstání“ stalo centrální událostí jeho březnových slavností v Římě.⁴⁸ Titulatura, která se pojí s jeho jménem na některých proklínacích tabulkách uvedených výše, však tuto představu a chronologii přinejmenším zpochybňuje. Attis je na tabulkách z Germánie oslovován jako „dobrý, svatý vládce“ (*bonus sanctus Tyrannus*)⁴⁹ a „pán“ (*dominus*).⁵⁰ Nejdále v tomto směru zachází autor tabulky nalezené v Groß-Gerau poblíž Mothuče, když oslovuje Attida slovy „Největší ze všech bohů, Attide, Pane a úplnosti dvanácti bohů“ (*Deum maxime Atthis Tyranne totumque Duodeca Theum*).⁵¹ Tato titulatura spolu s invokací „při Tvém Castorovi a Pol-

44 Viz výše, tab. 3, ř. 4.

45 J. Blänsdorf, „The Defixiones...“, 146. Je však třeba vzít v úvahu, že jedna z tabulek nalezená ve Španělsku (Baelo Claudia), Ísidu v tomto kontextu zmiňuje. Viz *AE* 1988, č. 727 = R. Tomlin, „Cursing A Thief...“, č. 3. O příčinách jejího výskytu na této konkrétní tabulce můžeme pouze spekulovat, mohla však být chápána jako přimlůvkyně skrze své manželské spojení s Osiridem/Serapidem.

46 Lynn E. Roller, *In Search of God the Mother...*, 274-277. Rollerová zde čerpá z původního archeologického výzkumu v prostorech chrámu Velké Matky na Palatinu uskutečněného Pietrem Romanellim v letech 1949 až 1952. Viz Pietro Romanelli, „Lo scavo al tempio della Magna Mater sul Palatino“, *Monumenti antichi* 46, 1963, 201-330.

47 Např. Pierre Lambrechts, „Les Fêtes ‚phrygiennes‘ de Cybele et d’Attis“, *Bulletin de l’Institut Historique Belge de Rome* 27, 1952, 141-170; Duncan Fishwick, „The canophori and the March Festival of Magna Mater“, *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 97, 1966, 193-202: 194-195.

48 O Attidových březnových slavnostech viz M. J. Vermaseren, *Cybele and Attis...*, 113-124.

49 Viz výše, tab. 1, ř. 1.

50 Viz výše, tab. 2, ř. 4; tab. 4, ř. 8.

51 Viz výše, tab. 6, ř. 1-2.

lukovi“ (*per tuum Castorem, Pollucem*)⁵² naznačuje, že Attis byl některými vyznavači vyzdvižen na úroveň Jupitera a pokládán za nejvyšší božstvo, a to možná již v průběhu 1. století n. l.⁵³

V této souvislosti si lze položit otázku, proč naše nejstarší doklady divinizace (nebo dokonce henotheizace) tohoto původně zcela lidského společníka Velké Matky v římském světě pocházejí právě z periferní oblasti, která byla navíc romanizována jen poměrně krátce před obdobím, do kterého jsou tabulky datovány. Nabízí se několik možných odpovědí. Může jít o náhodu a tabulky z Germánie pouze reflektují završení procesu, který započal v římském světě již dříve, ve své rané fázi se však na jiných místech nepromítl do našich historických pramenů. Může ovšem také platit, že tyto tendence započaly právě v okrajových oblastech Římské říše, a to buďto pod vlivem lokálních náboženských představ, které do Velké Matky a především Attida promítly soubor vlastností původně připisovaných jiným božstvům, nebo v důsledku vzniku náboženského prostředí, které akcentovalo poněkud odlišné hodnoty a prostředky než kulturním vlivům centra více vystavené a silněji romanizované oblasti.⁵⁴ Tuto otázku samozřejmě není možné na základě současného stavu naší pramenné základny nijak jednoznačně zodpovědět. Osobně se však přikláním spíše k první odpovědi. Proces divinizace Attida započal v řeckém světě nejspíše již na počátku helénistického období⁵⁵ a rovněž výše zmíněné archeologické nálezy z Říma dosvědčují Attidovu popularitu již v průběhu 2. a 1. století př. n. l. Texty na tabulkách z Mohuče rovněž dokládají, že jejich autoři psali (až na výjimky) dobrou latinou a s největší pravděpodobností náleželi k místním vyšším sociálním vrstvám⁵⁶ napojeným na císařskou správu.

52 Viz výše, tab. 1, ř. 4-5.

53 J. Blänsdorf, „The Defixiones...“, 148. Ale srov. H. S. Versnel, „Prayers for Justice...“, 301, pozn. 91. Obvykle je proces postupného vyvyšování Attida a jeho „platonizace“ v důsledku alegorického výkladu jeho mýtu kladeno až do období pozdní antiky, kdy kulminuje v době vlády císaře Juliana. Viz Robert Turcan, „Attis Platonicus“, in: Eugene N. Lane (ed.), *Cybele, Attis and Related Cults: Essays in Memory of M. J. Vermaseren*, (RGRW 131), Leiden: E. J. Brill 1996, 387-403; Maria Grazia Lancellotti, *Attis Between Myth and History: King, Priest and God*, (RGRW 149), Leiden: E. J. Brill 2002, 119-151.

54 Za navedení tímto směrem vděčím jednomu z posuzovatelů tohoto článku, který zároveň poukázal na zajímavou paralelu v podobě výskytu tzv. zlatých orfických tabulek, které jsou rovněž (až na výjimky) nacházeny v okrajových (jižní Itálie, Kréta, Krym) nebo kulturně nevýznamných (Thessálie, Makedonie) oblastech řeckého světa. Viz Fritz Graf – Sarah Iles Johnston, *Ritual Texts for the Afterlife: Orpheus and the Bacchic Gold Tablets*, London – New York: Routledge 2007, 2, mapa č. 1.

55 O průběhu tohoto procesu viz Lynn R. Roller, „Attis on Greek Votive Monuments: Greek God or Phrygian?“, *Hesperia* 63, 1994, 245-262.

56 J. Blänsdorf, „The Defixiones...“, 164.

Přestože jejich přesná identita zůstává neznámá (v tomto bodě se jejich pisatelé naneštěstí odchylují od obvyklé normy platné pro „prosby za zado-stiučinění“), je velmi pravděpodobné, že pocházeli z Říma, Itálie nebo z některé ze silně romanizovaných oblastí, ze kterých si rovněž přinesli své představy o božském světě a možnostech interakce s ním.

Tento závěr je jistě velmi spekulativní a ve zde uvedené podobě není ničím více než plausibilní hypotézou, jejíž správnost snad v budoucnu napomohou ověřit další archeologické a epigrafické nálezy. Kromě poměrně dobré jazykové úrovně je další, byť nepřímou, indicií svědčící v její prospěch a podporující názor, že proces divinizace Attida opravdu proběhl mnohem dříve, než se soudilo ve starším bádání, a to s největší pravděpodobností v Římě (případně v Ostii), představuje skutečnost, že některé pasáže z proklínacích tabulek demonstrují velmi dobrou obeznámenost s mýty a rituály, jež se s tímto božstvem v Římě pojily. Představivost autorů dráždila především z řeckého a římského pohledu iracionální a bizarní praxe kněží Velké Matky nazývaných *galli* (sg. *gallus*), kteří v okamžiku svého zasvěcení do služeb bohyně podstupovali kastraci. Další z jejich aktivit, v očích antického světa neméně odpudivou a zároveň fascinující, bylo sebezraňování, ke kterému docházelo během některých svátků v průběhu divokého a nespoutaného tance, při němž se řezali dýkami nebo se bičovali do krve dýtkami s vpletenými zvířecími kůstkami. Tato krvavá podívaná dala jméno i jednomu ze dnů v průběhu Attidových březnových slavností, *dies sanguinis* („den krve“, připadající na 24. březen), a připomínala vyprávění o Attidově smrti v mýtu o Velké Matce a Attidovi.⁵⁷ Tuto rituální praxi některé z mohučských tabulek velmi expresivně reflektují, a to právě v podobě barvitých proleptických obrátů. Na jedné z tabulek stojí: „Tak jako se gallové sekají a odřezávají si přirození, tak ať se řízne do prsou ... Tak jako gallové, kněží bohyně Bellony a magalové prolévají svou teplou krev, která na zem skapává chladná...“⁵⁸ Na další z nich čteme: „Tak jako se gallové nebo kněží bohyně Bellony vykastrovali a pořezali, tak ať jsou jeho dobré jméno, pověst a schopnost spravovat své věci od něj odřaty.“⁵⁹ Další z tabulek odkazuje k jinému svátku známému z průběhu Attidových březnových slavností, který připadal na 22. března a nazýval se *arbor intrat* („strom přichází“). Během tohoto svátku kolegium dendro-

57 Ohledně mýtu o Velké Matce a Attidovi a jeho rozličných variant a interpretací viz L. E. Roller, *In Search of God the Mother...*, 237-259; Philippe Borgeaud, *Mother of the Gods: From Cybele to Virgin Mary*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press 2004, 31-56; M. G. Lancellotti, *Attis...*, 16-60; J. Alvar, *Romanizing Oriental Gods...*, 63-74; aj.

58 Viz výše, tab. 3, ř. 5-6, 9-11.

59 Viz výše, tab. 4, ř. 3-4.

forů („nosičů stromu“) podřadlo v posvátném háji mladou pinii, která byla následně přenesena do chrámu, kde sloužila jako připomínka smrti Attida, jenž podle legendy zemřel pod piniovým stromem poté, co se v záchvatu šílenství vlastnoručně vykastroval. Osud Attidův a potažmo piniového stromu je tak opět prolepticky uchystán osobě, jež byla zamýšleným cílem kletby: „Tak jako strom bude usychat v chrámu, tak ať uhynie jeho pověst, dobré jméno, štěstí a schopnost spravovat své věci.“⁶⁰ Právě díky těmto pasážím můžeme říci, že tabulky z Mohuče, byť v zásadě typologicky spadají mezi „prosby za zadostiučinění“, ukazují na problematičnost hledání jasných hranic mezi „magií“ a „náboženstvím“ nebo „kletbami“ a „prosbami za zadostiučinění“. K dosažení pomsty a spravedlnosti používají obdobných výrazových prostředků jako mnohé standardní kletby a připisují značnou důležitost užívání sympatetických analogií, které usilují o vyvolání „negativní energie“, jež si klade za cíl eliminaci viníka.

Další oblastí, ve které mohou proklínací tabulky z Mohuče poopravit naše poznání, je datace zapojení mysterijních prvků do kultu Velké Matky a Attida. Podle všeobecně přijímaného názoru, o jehož prosazení se zasloužil především Walter Burkert, měla standardní forma uctívání Velké Matky a Attida podobu votivního kultu, který poskytoval četné příležitosti k pořizování darů a konání obětí. Tajné obřady iniciační povahy pak měly mít povahu nadstandardního doplňku, o kterém nás naše antické prameny informují pouze sporadicky a s poměrně velkou nekonzistentností.⁶¹ Situace však zřejmě byla o mnoho složitější. O mysterijních prvcích v kultu Velké Matky již v období klasického Řecka není nutné pochybovat, neboť naše historické prameny tento aspekt hojně zmiňují a zdůrazňují.⁶² Problém představuje spíše určení období, kdy byl do mystérií Velké Matky zapojen rovněž Attis, a v této otázce se názory badatelů zatím dramaticky různí. Nejčastěji se v této souvislosti hovoří o počátku 2. století n. l., tedy době, kdy se začínají objevovat první zmínky o *taurobolii*,⁶³ které je obvykle vykládáno s odkazem na Attidovský mýtus. Zmínka o *cistae pe-*

60 Viz výše, tab. 4, ř. 7-8.

61 Viz např. Walter Burkert, „Initiation“, in: Mark Greenberg (ed.), *Thesaurus cultum et rituum antiquorum II*, Los Angeles: J. Paul Getty Museum 2004, 91-124; 105; srov. též id., *Ancient Mystery Cults*, Cambridge, MA: Harvard University Press 1987, 12-14.

62 Proces postupného začleňování mysterijních prvků do kultu Velké Matky a Attida obšírně mapuje (včetně odkazů na relevantní prameny) Giulia Sfameni Gasparro, *Soteriology and Mystic Aspects in the Cult of Cybele and Attis*, (EPRO 103), Leiden: E. J. Brill 1985, 9-25.

63 *Taurobolium* označuje specifickou obětí býka, během které byla bohyni dedikována varlata obětovaného zvířete. O přesné podobě tohoto obřadu, jeho případných mysterijních aspektech a možných interpretacích viz M. G. Lancellotti, *Attis...*, 105-115; P. Borgeaud, *Mother of the Gods...*, 110-119; J. Alvar, *Romanizing Oriental Gods...*, 261-276. Ohledně datace nejstarších doložených taurobolií viz Jeremy B. Rutter, „The

netrales,⁶⁴ která se objevuje v souvislosti s Attidem na jedné z mohučských proklínacích tabulek, by však mohla dokládat obeznamenost s mysterijní praxí v mohučském chrámu Velké Matky a Ísidy, a to v překvapivě rané fázi (možná již ve druhé polovině 1. století n. l.) a v periferní oblasti, která byla vystavena římskému vlivu jen poměrně krátkou dobu. Existuje tedy jistá možnost, že Attidova mystéria byla do kultu Velké Matky započtena mnohem dříve, než se obvykle soudí. I v tomto případě je však nutné připustit, že četba dané pasáže poskytuje pouze nepřímou podporu a předloženou hypotézu je tak třeba chápat jako provizorní. Ať již byla v chrámu Velké Matky a Ísidy Panthey v Mohuči praktikována Attidova mystéria či nikoli, výše zmíněná proklínací tabulka opět poukazuje na jeden z pozoruhodných rysů mohučských exemplářů: použití jazyka a imaginace, ve které se zdroj božské „energie“ (*cistae penetrales*, sehrávající důležitou roli v Attidových mystériích), jež za normálních okolností po svém „zkročení“ přináší prospěch všem zainteresovaným, mění ve zdroj negativní síly nasměrované ke zničení a potrestání konkrétního viníka.⁶⁵ I v tomto bodě tak mohučské proklínací tabulky zřetelně upozorňují na relativnost hranic, které v období římského císařství oddělovaly magii od náboženství, a na značnou analogičnost praktik užívaných v obou oblastech, které se mnohdy liší pouze důrazem a účelem.

Objev mohučských proklínacích tabulek společně s dalšími nedávnými nálezy v jiných lokalitách římského světa tedy napomohl poodkrýt doposud neznámé perspektivy, z nichž můžeme na roli a funkci orientálních božstev v periferních oblastech Římské říše nahlížet. Zpochybnil mnohé tradiční představy, které se s postavami Velké Matky a Attida v římském světě pojily, a poskytl jistou oporu k přehodnocení dosavadní chronologie, konkrétně odpovědi na otázku, kdy Attis v Římě získal božský status a kdy byla do římského kultu bohyně Velké Matky začleněna Attidova mystéria. V neposlední řadě poskytl také další materiál k aktuálně probíhající diskusi o vzájemném vztahu magie a náboženství v antickém světě.

Three Phases of Taurobolion“, *Phoenix* 22, 1968, 226-249; Robert Duthoy, *The Taurobolium: Its Evolution and Terminology*, (EPRO 10), Leiden: E. J. Brill 1969.

64 Viz výše, tab. 1, ř. 5. O přítomnosti těchto košů (*cistae*), ve kterých se měly nacházet odřezané pohlavní orgány, v chrámech bohyně Velké Matky nás informuje Kléméns Alexandrijský, *Protrepticus* 2.19.

65 Viz Henk S. Versnel, „The Poetics of Magical Charm: An Essay in the Power of Words“, in: Paul Mirecky – Marvin Meyer (eds.), *Magic and Ritual in the Ancient World*, (RGRW 141), Leiden: E. J. Brill 2002, 105-158. Tento charakteristický rys mohučských tabulek nebyl v původní verzi tohoto článku dostatečně zdůrazněn. Za podněty vedoucí tímto směrem opět vděčím jednomu z anonymních recenzentů.

SUMMARY

Great Mother and Attis on Curse Tablets: The Role of Oriental Deities in Ancient Magic and Religion

This article provides a translation and preliminary evaluation of selected curses written on lead tablets discovered in the joint temple of the Great Mother and Isis in the German town of Mainz. They belong in the category of prayers for justice and the most remarkable features or information we can obtain from them are especially the facts that: (1) they invoke, quite unexpectedly, the Great Mother and Attis, whose presence on curse tablets had been previously either only very rarely attested (in case of Attis) or completely unknown (in case of the Great Mother); (2) the relatively early dating of these tablets (75-125 CE), together with the use of very deferential epithets in addressing Attis and allusions to mysteric components, might lead to a reconsideration of the traditional opinion that the deification of Attis should be placed in the reign of the Antonine dynasty or even later; (3) they use colorful persuasive analogies and proleptic expressions probably attesting a very good knowledge of the Attis myth and rituals taking place during the March festival of this god in Rome or in Ostia and thus making the traditional demarcation between magic and religion problematic.

Keywords: curse tablets; prayers for justice; magic; Great Mother; Attis; Isis.

Ústav religionistiky
Filozofická fakulta
Masarykova univerzita
Arna Nováka 1
602 00 Brno
Czech Republic

ALEŠ CHALUPA
chalupa@phil.muni.cz